

۲۰۱۳۴۸

روانشناسی کودکان

و
نوجوانان استثنائی

www.ketab.ir

مؤلف:

دکتر بهروز میلانی فر

ویرایش نوبت اساس DSM5

سرشناسه	: میلانی فر، بهروز، ۱۳۳۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: روانشناسی کودکان و نوجوانان استثنایی / بهروز میلانی فر.
وضعیت ویراست	: ویراست ؟.
مشخصات نشر	: تهران: قومس، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۸ ص.: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۱۱-۷۶-۶
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا (بیست و ششم).
یادداشت	: پشت جلد به انگلیسی:
	Behrooz Milanifar, The psychology of exceptional children and adolescents

یادداشت	: چاپ بیست و ششم.
یادداشت	: چاپ قبلی: قومس، ۱۳۸۸، (و، ۳۲۰ ص).
یادداشت	: این کتاب در سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۸ تجدید چاپ شده است.
یادداشت	: کتابنامه، ص [۳۰۶] - ۳۰۷.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: کودکان عقب‌مانده -- روانشناسی Children With mental disabilities -- Psychology.
موضوع	: کودکان تیزهوش -- روانشناسی Gifted Children -- Psychology.
موضوع	: نوجوانان -- روانشناسی Adolescent -- Psychology.
موضوع	: کندذهنی Mental retardation.
موضوع	: کودکان عقب‌مانده -- توانبخشی Children With mental disabilities -- rehabilitation.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۷ م ۷۲۳ / BF
رده‌بندی دیویی	: ۱۵۵/۴۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۸۷۶۰۳۱

نام کتاب: روانشناسی کودکان و نوجوانان استثنایی
 مؤلف: دکتر بهروز میلانی فر
 طراح جلد: محدثه موسوی
 نوبت چاپ: سی و نهم
 سال چاپ: ۱۴۰۳
 شمارگان: ۱۰۰۰
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۸۱۱-۷۶-۶
 چاپ و صحافی: سعید دانش
 قیمت: ۱۲۰,۰۰۰ تومان
 ناشر: نشر قومس

تهران: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، پایین‌تر از خیابان لبافی‌نژاد، کوچه بهار، شماره ۱۱. صندوق پستی: ۱۳۱۴۵-۱۳۹۱
 تلفن: ۶۶۴۹۱۰۰۰-۶۶۴۷۰۱۵۳-۶۶۴۷۰۱۶۲
 www.ghoomes.com

کلیه حقوق چاپ و نشر (افست و الکترونیکی)، تکثیر، نسخه‌برداری و ترجمه برای نشر قومس محفوظ است.
 (استفاده از مطالب کتاب فقط با ذکر مأخذ آزاد است)

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	ی
مقدمه.....	ل
اصطلاحات و تعریف کودکان و نوجوانان استثنائی.....	س
طبقه‌بندی کودکان و نوجوانان استثنائی.....	ع

بخش اول

کودکان با اختلال رشدی ذهنی و تیزهوش

فصل اول - کودکان و نوجوانان با اختلال رشدی ذهنی.....	۲
معلولیت ذهنی (اختلال رشدی ذهنی) با عقب ماندگی ذهنی.....	۲
تاریخچه.....	۳
۱- میزان شیوع کودکان با نارسائی رشد قوای ذهنی.....	۷
۲- پیشرفت علوم پزشکی.....	۹
۳- اهمیت موضوع از نظر اقتصادی و بهداشت روانی.....	۱۰
۴- هوش.....	۱۱
الف - عوامل مؤثر در رشد هوش.....	۱۹
ب - شناسایی وضع هوشی در دوران نوزادی و کودکی.....	۲۰
* - علائم مشکوک به نارسائی قوای ذهنی که در بدو تولد جلب توجه می کند.....	۲۱
** - رشد طبیعی رفتار در دوران نوزادی و کودکی.....	۲۱
(۱) رفتار حرکتی.....	۲۱
(۲) رفتار کلامی یا گفتاری.....	۲۳
(۳) رفتار هیجانی و عاطفی.....	۲۴
(۴) رفتار انطباقی و اجتماعی.....	۲۵
۳- مصاحبه، بررسی و معاینه کودک مبتلا به نارسایی قوای ذهنی.....	۲۷

فصل دوم - نامگذاری، تعریف و طبقه‌بندی کودکان و نوجوانان با اختلال رشدی ذهنی ... ۳۰

تعریف	۳۰
درجه‌بندی نارسایی قوای ذهنی در DSM-5	۳۰
۱- گروه‌بندی روان‌شناسان	۳۳
تقسیم‌بندی در DSM-5	۳۳
افراد عادی ضعیف یا مرزی	۳۶
۲- گروه‌بندی روان‌پزشکان	۳۷
الف: اختلال در رشد ذهنی به علت عوامل ارثی	۳۸
(۱) اختلالات مربوط به کروموزوم‌های جنسی	۳۹
(۲) اختلالات مربوط به کروموزوم‌های معمولی	۴۱
(۳) اختلالات ارثی مربوط به سوخت و ساز و متابولیسم بدن	۴۸
(۴) اختلالات ناشی از غدد مترشحه داخلی که باعث اختلال رشدی ذهنی می‌شوند	۵۷
(۵) اختلالات مربوط به کروموزوم‌های معمولی با ژن غالب یا آشکار	۶۰
(۶) اختلالات ارثی به علت اصلی آنها کاملاً شناخته نشده و با کم‌توانی ذهنی همراهند	۶۲
ب - کم‌توانی ذهنی به علت اتفاقات دوران بارداری	۶۵
(۱) بیماری‌های مادر	۶۶
(۲) سن مادر و حالات روانی او	۶۷
(۳) اثر اشعه ایکس	۶۸
(۴) اعتیاد	۶۸
(۵) داروهای شیمیایی	۷۰
(۶) عامل ار - هاش	۷۰
ج - کم‌توانی ذهنی به علت حوادث زایمانی و دوره بعد از آن	۷۲
د - کم‌توانی ذهنی به علت عوامل محیطی، اجتماعی و فرهنگی	۷۵
(۱) عوامل قطعی مؤثر در رشد هوش	۷۶
(۲) عوامل احتمالی مؤثر در رشد هوش	۸۱
(۳) گروه‌بندی کم‌توانی ذهنی از نظر آموزشی، تربیتی و درمانی	۸۴
الف - کم‌توانی‌های ذهنی درمان‌ناپذیر	۸۵
ب - کم‌توانی‌های ذهنی درمان‌پذیر	۸۶

فصل سوم - واکنش‌های روانی خانواده‌های بیماران مبتلا به نارسایی قوای ذهنی؛ پیشگیری و

درمان	۹۶
۱- کم‌توانی ذهنی کودک و واکنش‌های شایع والدین	۹۷

الف - احساس گناه و تقصیر.....	۹۷
ب - احساس ناکامی و محرومیت.....	۹۸
ج - انکار واقعیت یا کتمان حقیقت.....	۹۹
د - اضطراب و نگرانی.....	۱۰۰
ه - مکانیسم برون فکنی یا فرافکنی.....	۱۰۰
و - سازگاری خانواده و پذیرش کودک.....	۱۰۱
۲- پیشگیری و درمان اختلال رشدی ذهنی.....	۱۰۲
پیشگیری اولیه.....	۱۰۲
پیشگیری ثانویه.....	۱۰۳
پیشگیری ثالث.....	۱۰۴

فصل چهارم - کودکان تیزهوش یا سرآمد..... ۱۰۶

ویژگی‌های کودکان ممتاز..... ۱۰۸

۱- منشاء قومی و نژادی.....	۱۰۹
۲- نسبت جنسی.....	۱۱۰
۳- سابقه خانوادگی.....	۱۱۱
۴- سلامتی جسم و روان.....	۱۱۲
۵- پیشرفت در امور تحصیلی.....	۱۱۳
۶- خصوصیات عاطفی، شخصیت، منش و رفتار اجتماعی.....	۱۱۴
ویژگی‌های نوابغ.....	۱۱۷
انواع تیزهوش‌ها.....	۱۲۲

۱- تیزهوش‌های خلاق..... ۱۲۲

الف - مرحله تهیه و آمادگی..... ۱۲۲

ب - مرحله پنهانی یا نهفتگی..... ۱۲۳

ج - جرقه فکری (اشراق)..... ۱۲۳

د - مرور و تکرار..... ۱۲۳

۲- تیزهوش‌های درس خوان..... ۱۲۴

۳- تیزهوش‌های حرفه‌ای یا مکانیک..... ۱۲۴

۴- تیزهوش‌های کم پیشرفت..... ۱۲۴

آموزش کودکان تیزهوش..... ۱۲۶

بخش دوم

اختلالات سازگاری «کودکان ناسازگار یا کودکان دشوار»

فصل پنجم - اختلالات سازگاری، آسیب‌شناسی و طبقه‌بندی.....	۱۳۱
تعریف.....	۱۳۱
چگونگی مصاحبه با کودک و اولیاء.....	۱۳۴
عوامل مؤثر در پیدایش اختلالات عملی و روانی و ناسازگاری در کودکان.....	۱۳۶
۱- عوامل پزشکی (ژنتیک).....	۱۳۶
۲- عوامل تربیتی و اختلالات عاطفی و هیجانی.....	۱۳۷
۳- عوامل ارثی.....	۱۴۰
۴- عوامل محیطی و اجتماعی.....	۱۴۰
آموزش کودکان ناسازگار و هدف‌های آن.....	۱۴۲
آموزش درمانی.....	۱۴۳
طبقه‌بندی کودکان و نوع ناسازگار.....	۱۴۶
انواع مختلف اختلالات روانی.....	۱۴۷
۱- اختلال رفتاری اولیه.....	۱۴۷
۲- اختلال رفتاری ثانویه.....	۱۴۷
فصل ششم - ناسازگاری و اختلالات رفتاری با منشأ عضلانی.....	۱۴۹
بیماری صرع.....	۱۵۰
۱- تشخیص بیماری.....	۱۵۱
تقسیم‌بندی بین‌المللی صرع.....	۱۵۲
تقسیم‌بندی علل ایجادکننده صرع.....	۱۵۳
۲- انواع بیماری صرع.....	۱۵۴
الف - صرع بزرگ یا صرع تشنجی.....	۱۵۴
ب - صرع کوچک.....	۱۵۵
ج - صرع روانی حرکتی.....	۱۵۶
۳- میزان هوش و آموزش کودکان مصروع.....	۱۵۷
الکتروآنسفالوگرافی چیست؟.....	۱۶۰
درمان صرع.....	۱۶۱

فصل هفتم - ناسازگاری بر اثر نوروها ۱۶۳

واکنش‌های نورو تیک ۱۶۳

۱- واکنش ترس ۱۶۳

۲- تیک یا جهش عضلانی ۱۶۸

درمان تیک ۱۷۰

۳- استمنا در کودکان و نوجوانان ۱۷۱

الف - استمنا در کودکی ۱۷۲

ب - استمنا در دوران بلوغ ۱۷۴

۴- مکیدن انگشت یا مکیدن شست ۱۷۶

۵- جویدن ناخن ۱۷۸

اختلالات در خواب ۱۷۹

۱- بد خوابی یا بی خوابی ۱۸۰

۲- کابوس ۱۸۰

۳- وحشت شبانه ۱۸۰

۴- راه رفتن در خواب ۱۸۲

اختلالات گوارشی یا خورد و خوراک ۱۸۳

۱- بی‌اشتهایی عصبی ۱۸۳

۲- پر خوری یا اشتهای مفرط ۱۸۶

۳- استفراغ ۱۸۶

۴- هرزه‌خواری ۱۸۷

نوروزهای شایع کودکان ۱۸۸

۱- واکنش هیستری ۱۸۸

۲- حالت اضطراب ۱۸۸

۳- حالت وسواس ۱۹۰

۴- واکنش افسردگی ۱۹۳

۱- اختلال دیسفوریای پیش از قاعدگی ۱۹۴

۲- اختلال خلقی نامنظم و ناجور ۱۹۵

فصل هشتم - اختلالات رفتاری ناجور یا از هم گسیخته و کمبود توجه و دقت ۱۹۶

۱- بی‌ثباتی و ناآرامی در کودکان یا بیش‌فعالی و اختلال کمبود توجه ۱۹۷

اختلالات کم توجهی - بیش‌فعالی (در معیارهای DSM-5) ۲۰۵

۲۰۷	۲- اختلالات سلوک
۲۰۷	الف - عصبانیت و پرخاشگری
۲۱۰	ب - دروغگویی
۲۱۲	ج - فرار در کودکان و نوجوانان
۲۱۲	۱- فرار از منزل
۲۱۴	۲- فرار از مدرسه
۲۱۶	د - دزدی

فصل نهم - ناسازگاری‌های مرتبط با ابعاد زیستی، روانی و اجتماعی رشد

۲۱۹	۱- اختلالات یادگیری
۲۱۹	اختلالات مهارت‌های تحصیلی یا ناتوانی‌های یادگیری
۲۲۷	اختلال یادگیری خاص
۲۲۹	۲- روش‌های درمانی و آموزشی
۲۳۳	۳- اختلالات فراگیر رشد
۲۳۶	اختلال طیف درخودماندگی
۲۴۰	اختلال اوتیستیک
۲۴۶	۴- اسکیزوفرنی کودکان
۲۴۸	۵- ناسازگاری واکنشی یا شرطی شده
۲۴۹	حسادت
۲۵۳	۶- ناسازگاری‌های مرتبط با سن

بخش سوم

کودکان مبتلا به اختلالات حسی، ناتوانی‌های حرکتی و بدنی و اختلالات عملی رشد

۲۵۶	فصل دهم - مبتلایان به اختلالات و نقایص حسی
۲۵۶	۱- اختلالات بینایی
۲۵۷	۲- اختلالات شنوایی
۲۵۸	آثار روانی اختلالات حسی
۲۵۸	۱- آثار روانی مبتلایان به اختلالات بینایی
۲۵۹	آموزش کودکان مبتلا به اختلالات بینایی
۲۶۰	الف - روش بریل

۲۶۲	ب - استفاده از بینایی موجود
۲۶۲	ج - آموزش گوش دادن
۲۶۲	د - آموزش فعالیت و زندگی مستقل
۲۶۴	۲- آثار روانی مبتلایان به اختلالات شنوایی
۲۶۴	سنجش شنوایی
۲۶۶	آموزش ناشنوایان
۲۶۷	آموزش دانش آموزان ناشنوا
۲۶۷	الف - آموزش شنوایی
۲۶۸	ب - گفتارخوانی یا لب خوانی
۲۶۹	ج - انگشت خوانی یا صحبت با حرکات انگشتان دست
۲۷۱	۳- اختلالات گویایی و گفتار و زبان
۲۷۶	لکنت زبان

۲۸۵	فصل یازدهم - اختلال در مهارت های حرکتی و ناتوانی های بدنی
۲۸۵	اختلال حرکتی
۲۸۵	اختلال در مهارت های حرکتی
۲۹۲	آموزش مبتلایان به اختلالات حرکتی و ناتوانی های جسمانی

۲۹۹	فصل دوازدهم - اختلالات عملی رشد یا اختلالات مربوط به دفع
۲۹۹	۱- شب ادراری یا ناتوانی کنترل ادرار
۳۰۳	درمان
۳۰۴	۲- عدم کنترل مدفوع

۳۰۶	منابع
۳۰۸	نمایه

برنام خداوند جان و خرد

پیشگفتار

همکاران محترم و دانشجویان عزیز، اکنون که آخرین ویرایش و بازبینی دوباره کتاب روانشناسی کودکان و نوجوانان استثنائی در دست شما است، حاصل تلاش بیش از پنجاه و هفت سال تجربه در حرفه پزشکی و روان پزشکی و مطالعه کتاب‌های مختلف، مقالات متعدد براساس DSM5 می‌باشد.

امیدوارم کتاب حاضر در رفع مشکلات بسیاری از کودکان و نوجوانان با استعداد و مبتلایان به اختلال رشد قوای ذهنی کمک کند. متأسفانه کودکان و نوجوانان کم توان ذهنی که از نارسائی‌های عقلی، فکری، جسمانی، عاطفی، اختلالات حسّی، حرکتی، صرعی، گفتاری، قلبی، ذهنی، ضعف بینائی، ناشنوائی، کم شنوائی و ... رنج می‌برند، کم نیستند و باعث نگرانی و ناراحتی والدین و دیگران می‌شوند و در زمانی که باید در آغوش خانواده خود باشند، به بیمارستان‌ها یا آسایشگاه‌ها سپرده شده و یا طرد می‌گردند، بطوری که اولیاء آنان حتی از زنده ماندن آنها بی‌خبرند. این بیماران در منزل به علت نقایص موجود برای خود و دیگران مشکلاتی ایجاد می‌نمایند. مسئله نگهداری و تربیت و آموزش و مخارج سنگین درمانی و ... موجب خسارات مالی، عاطفی، اجتماعی، بهداشتی و ... می‌شود. امید است این کتاب برای دانشجویان دانشکده‌های علوم تربیتی و روانشناسی و دانشجویان پزشکی، به ویژه برای افرادی که چنین مشکلی دارند، مفید باشد. در این کتاب سعی شده مطالب در سه بخش بطور جداگانه و دوازده فصل مورد بحث قرار گیرند:

بخش اول مربوط به کودکان با اختلال رشدی ذهنی است، یعنی کودکانی که به علت کمبود و نارسایی رشد عقلی و هوشی نمی‌توانند با کودکان هم سن و سال و طبیعی اجتماع، در تحصیل، مسائل زندگی، اجتماعی و ... پیشرفت کنند. همچنین در انتهای بخش سعی شده

بحثی دربارهٔ کودکان و نوجوانان ممتاز و نابغه ارائه شود.

بخش دوم را کودکان و نوجوانان ناسازگار اجتماعی یا دشوار تشکیل می‌دهند. این کودکان از نظر رشد قوای ذهنی در حد طبیعی و یا بالاتر هستند، ولیکن نمی‌توانند با محیط زندگی خود سازش عادی و طبیعی داشته باشند و به علت ابتلا به اختلالات رفتاری، دشواری‌هایی برای خود یا خانواده و دیگر افراد اجتماع ایجاد می‌کنند.

بخش سوم کتاب، به کودکان و نوجوانان مبتلا به اختلالات حسی و حرکتی اختصاص دارد. کودکانی که به علت ناتوانی‌های جسمانی از حضور در مدرسه، یادگیری و سازگاری مطلوب با محیط زندگی خود عاجزند.

از همه عزیزان (استادان، همکاران، دانشجویان) و علاقمندانی که این کتاب را مطالعه می‌کنند تقاضا دارد نقطه نظرات خود را برای نویسنده از طریق انتشارات قومس ارسال فرمایند. در خاتمه از زحمات سرکار خانم آرزو اسدیان خرم‌آبادی کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی که در ویرایش جدید اساس DSM-5 مرا یاری نمودند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

با تشکر

دکتر بهروز میلانی‌فر

۱۳۹۸

www.ketab.ir